

شیوه‌های همسر داری همسران علما

حجت‌الاسلام والمسلمین عباس آزاد*

اشاره

خانواده، کانون عشق و محبتی است که در آن، زمینه رشد و تعالی انسان فراهم می‌شود. این نهاد مقدس، از منظر اسلام محبوب‌ترین بنا در نزد خداوند متعال است.^۱ در اسلام بهترین بستر برای تأمین امنیت و آرامش روانی خانواده،^۲ برآورده ساختن نیازهای عاطفی،^۳ بقای نسل،^۴ نیکوشدن اخلاق،^۵ در رحمت آسمانی بودن،^۶ کامل شدن دین،^۷ پیروی از سنت پیامبر اسلام ﷺ،^۸ گام در

* کارشناس ارشد روان‌شناسی اسلامی، پژوهشگر سبک زندگی.

۱. شیخ حرّ عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۴، ص ۳.
۲. عباس آزاد، «آثار و پیامدهای منفی روابط دختر و پسر بر تشکیل خانواده»، ش ۷، ص ۸۲-۹۴.
۳. سوره روم، آیه ۲۱.
۴. سوره بقره، آیه ۲۳۳.
۵. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۱۰۳ ص ۲۲۲.
۶. تاج‌الدین شعیری، جامع الأخبار، ص ۱۰۱.
۷. محمدتقی فلسفی، الحدیث - روایات تربیتی، ج ۱، ص ۱۷۴.
۸. تاج‌الدین شعیری، جامع الاخبار، ص ۱۰۱.

مسیر پاکی نهادن،^۱ توسعه معیشت،^۲ عفت و دوری از گناه و یاری خداوند.^۳ زن و شوهر، رکن پایداری و نیرومندی این پیوند می‌باشند و در این بین، نقش زن از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. امام صادق علیه السلام درباره نقش زن خوب و زن بد، در تشبیهی می‌فرماید: همانا زن، همانند گردن‌بند است؛ پس، بنگر که چه گردن‌بندی به گردن می‌افکنی؛ «لَيْسَ لِلْمَرْأَةِ حَظٌّ وَلَا لِصَالِحَتِهِنَّ وَلَا لِطَالِحَتِهِنَّ أَمَّا صَالِحَتُهُنَّ فَلَيْسَ حَظُّهَا الذَّهَبُ وَالْفِضَّةُ بَلْ هِيَ خَيْرٌ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَأَمَّا طَالِحَتُهُنَّ فَلَيْسَ الثَّرَابُ حَظُّهَا بَلِ الثَّرَابُ خَيْرٌ مِنْهَا»^۴ برای زن، ارزش و بهایی نمی‌توان تعیین کرد؛ نه برای خوب آنها و نه برای بدشان؛ زیرا زن خوب، ارزشش با طلا و نقره سنجیده نمی‌شود؛ بلکه از طلا و نقره هم ارزشمندتر و بهتر است و زن بد، ارزشش خاک هم نیست؛ بلکه خاک هم از او ارزشمندتر است.»

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله زن شایسته را بهترین سرمایه دنیا^۵ و مایه سعادت مرد برشمرده^۶ و پس از تقوای الهی، هیچ بهره‌ای را برای مرد، بهتر از آن ندانسته است.^۷ در مقابل، از زن ناشایست به بدترین چیز و دشمن‌ترین کس برای مرد باایمان یاد کرده است^۸ که موجب پیری زودرس او می‌شود.^۹ در تاریخ، زنانی را می‌بینیم که با ایفای نقش همسری خود، به‌شایستگی توانستند تحولی در جامعه و در میان

۱. محمدتقی فلسفی، الحدیث - روایات تربیتی، ج ۳، ص ۳۹۱.

۲. سید فضل‌الله راوندی، النوادر، ص ۳۶.

۳. ابوالقاسم پاینده، نهج الفصاحه، ص ۴۴۸.

۴. کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۳۳۲.

۵. سید فضل‌الله راوندی، النوادر، فی النکاح والزواج، ص ۳۵.

۶. کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۳۲۷.

۷. بهاء‌الدین خرمشاهی و مسعود انصاری، پیام پیامبر صلی الله علیه و آله، ص ۵۱۴.

۸. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۱۰۳، ص ۲۴۰.

۹. عباس پسندیده، رضایت زناشویی، ص ۷۵-۷۶.

مردان ایجاد کنند. امام خمینی علیه السلام درباره نقش مهم زنان فرمود: «مردها در دامن شما بزرگ شدند. شما تربیت‌کننده مردها هستید. قدر خودتان را بدانید. اسلام قدر شما را می‌داند.»^۱

شیوه‌های شوهرمداری

با مطالعه زندگی علما، این مسئله پیش از هر عاملی نمایان می‌شود که موفقیت بسیاری از آنان، مرهون مجاهدت‌ها و همراهی‌های همسرانشان بوده است^۲ و به حق تجلی‌بخش این کلام نورانی امیر مؤمنان، علی علیه السلام هستند: «جِهَادُ الْمَرْأَةِ حُسْنُ التَّبَعْلِ»^۳

بنابراین، نیکو همسرمداری زنان، می‌تواند الگوی مناسب برای همگان باشد که در ادامه، طی پنج گام به آن اشاره می‌شود:

۱. موقعیت‌شناسی شوهر

یکی از عوامل ایجاد سازگاری بین همسران و تقویت بنیان خانواده، درک و توجه

۱. روح‌الله خمینی، صحیفه امام، ج ۶، ص ۳۰۸.

۲. علامه طباطبایی درباره همسر خود چنین می‌گوید: «این زن بود که مرا به اینجا رسانید؛ او شریک من در کارهای علمی است و هرچه نوشته‌ام، نصفش مال این خانم است.» آیت‌الله مهدوی کنی در مورد همسر خود می‌گوید: «وجود ایشان، کمک بزرگی برای من بود؛ به‌خصوص از جهت استقامتی که در سختی‌ها از خود نشان می‌داد.» (خاطرات آیت‌الله مهدوی کنی، ص ۴۸ - ۵۰) به نقل از پایگاه خبری فرهنگ‌نیوز، نشانی:

<http://www.farhangnews.ir/content/117587>

مرحوم آیت‌الله اراکی نیز از همسر خویش بسیار راضی بود. ایشان بارها می‌گفت: «این زن، یکی از نعمت‌های خداوند بود که به من اعطا شد.» (غلامرضا گلی‌زواره، «آیت‌الله العظمی محمدعلی اراکی شیخ فقها و اسوه علم و تقوا»، به نقل از: پایگاه اینترنتی پژوهش، نشانی:

<http://pajuhesh.irc.ir/product/book/show/id/1761>

۳. نهج البلاغه، ص ۴۹۴.

به موقعیت همسر است. رهبران دینی و علمای الهی از جایگاه ویژه و والایی برخوردارند. قرآن می‌فرماید: «يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ درجات و اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ»^۱ خداوند کسانی را که ایمان آورده‌اند و کسانی را که علم به آنان داده شده، درجات عظیمی می‌بخشد و خداوند به آنچه انجام می‌دهید، آگاه است.»

همسران علما به موقعیت همسر توجه ویژه‌ای داشتند و تلاش بسیاری انجام می‌دادند تا آنان با آسودگی و بدون مشغله ذهنی، به فعالیت‌های علمی بپردازند و سفارش رسول خدا ﷺ را درباره این سالکان حق تحقق بخشند که فرموده است: «أَكْرِمُوا الْعُلَمَاءَ فَإِنَّهُمْ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ فَمَنْ أكرمَهُمْ فَقَدْ أكرمَ اللهَ وَرَسُولَهُ»^۲ علما را گرامی بدارید؛ زیرا آنان وارث پیامبران‌اند و هر که آنان را گرامی بدارد، خدا و رسولش را گرامی داشته است.»

دختر علامه طباطبایی می‌گوید: «در اتاقی که کرایه کرده بودیم، در طرفی، پدرم برای طلاب تدریس می‌کرد و ما در پشت پرده زندگی می‌کردیم؛ ولی با تمام این مشکلات، زندگی بسیار شادی داشتیم. مادرم مشکلات را از پدرم پنهان می‌کرد و معتقد بود حتی یک ساعت اشتغال ذهن پدرم به مسائل زندگی، برای مادر گناه محسوب خواهد شد و تمامی مشکلات زندگی را از پدر پنهان می‌کردند تا ایشان با خیال آسوده به تحصیل و تدریس بپردازند.»^۳

همسر شهید آیت‌الله سید محمدباقر صدر در این باره می‌گوید: «من پس از ازدواج، از ایران به عراق منتقل شدم. دوری و فراق از خانواده و تفاوت زیادی که

۱. سوره مجادله، آیه ۱۱.

۲. ابوالقاسم پاینده، نهج الفصاحه، ص ۸۴ و ۸۵.

۳. سرکار خانم نجمه‌سادات طباطبایی، به نقل از: پایگاه اینترنتی بلاغ، نشانی:

بین آنجا و ایران بود، مرا رنج می‌داد. یک روز به حرم امیرالمؤمنین علیه السلام مشرف شدم و درخواست نمودم تا خداوند به من قدرت و تحمل شرایط سخت زندگی را بدهد. پس از زیارت، احساس عجیبی به من دست داد. با خود گفتم: من با یک شخص عادی زندگی نمی‌کنم؛ بلکه با یکی از اولیای خدا و رهبری دانشمند ازدواج کردم. پس از آن دعا و زیارت، آرامشی خاص و ظرفیتی بزرگ در برابر همه سختی‌ها در خود احساس کردم و به تمام اوامر ایشان، با کمال رضایت و خوشحالی حاضر بودم.^۱

۲. همراهی در سختی‌ها

در سرتاسر زندگی علما فراز و فرودهای بسیاری را شاهد هستیم؛ چه در مراحل تحصیل و تدریس و چه در مراحل تبلیغ و راهنمایی مردم. بودن همسرانی همراه و موافق، یکی از مهم‌ترین عوامل موفقیت این مردان خدا در تحقق اهداف آنان می‌باشد. در ادامه، به نمونه‌هایی از این حضور کم‌نظیر همسران علما اشاره می‌شود.

-مادر طلبه‌ها

یکی از کسانی که در تشکیل «حوزه علمیه کوهستان» زحمت بسیاری را متحمل شد، همسر آیت‌الله محمد کوهستانی بود. وی به آیت‌الله کوهستانی که پرسید: آیا حضری در کنار من، در حق طلبه‌ها مادری کنی و با تربیت آنها نزد خداوند متعال روسفید شوی، پاسخ مثبت داد. آن زن باایمان، عاقل، فداکار و باهوش، هر روز برای کارگرانی که مشغول ساخت مدرسه بودند، غذا درست می‌کرد. روزی، یکی از فرزندانش به شدت بیمار شد؛ به گونه‌ای که امید به بهبودی او نمی‌رفت. با اینکه عواطف مادری روح او را رنجور کرده بود، ولی

۱. هادی حسین‌خانی، الگوی خانواده اخلاقی، ص ۶۳.

برای آنکه به شخصیت شوهرش لطمه‌ای وارد نشود، از مراقبت فرزندش کم کرد و به دنبال تهیه غذا برای مهمانان رفت. خودش در این باره می‌گوید:

«اهمیت حفظ حیثیت آیت‌الله و پیشبرد کار روزانه بنای مدارس را از وظایف انسانی و اسلامی می‌دانستم و مانند دینی، در ادای آن شتاب داشتم. دره‌رحال، فرزندم جان به جان‌آفرین تسلیم کرد و به جوار رحمت الهی پیوست. من نیز خود را این‌گونه تسلی می‌دادم که گرچه بچه‌ام در لحظات واپسین عمر، از عاطفه مادری محروم گردید و داغی بود که بر سینه‌ام سنگینی می‌کرد، اما مسرور بودم که به وظیفه الهی و شرعی خویش عمل کرده و از خدمت به آیت‌الله کوهستانی و حوزه‌ای که بنیان نهاده بود، شانه خالی نکرده بودم.»

شهید هاشمی نژاد نیز درباره آن زن باایمان می‌گوید: «اگر همکاری همسر آیت‌الله نبود، اداره حوزه برایش امکان نداشت.»^۱

- خودم را وقف ایشان کرده بودم

آیت‌الله سید محمدباقر حکیم با خانم عزت ممقانی، دختر آیت‌الله شیخ محی‌الدین ممقانی ازدواج کرد. بانو ممقانی می‌گوید: «از بسیاری امکانات رفاهی محروم بودیم و شهید پولی نداشت که منزل و امکانات آن را توسعه دهد. خودم را وقف ایشان کرده بودم و سعی داشتم بستر مطلوبی برای فعالیت‌های ایشان فراهم آورم. مشکلات زیاد بود؛ ولی بودن در کنار آن بزرگوار، دشواری‌ها را آسان می‌کرد. چندین بار ایشان را زندانی کردند و ما تحمل نمودیم. وقتی مصمم گردیدم از عراق بیرون رود، با اینکه مرا آزاد گذاردند که همراهشان بروم یا

۱. جمعی از پژوهشگران حوزه علمیه قم، گلشن ابرار، ج ۳، ص ۳۹۴ و ۳۹۵، به نقل از: فاطمه عسگری، «سیره اخلاقی علما»، پایگاه اینترنتی پژوهش، نشانی:

در عراق باشم، ترجیح دادم در کنار ایشان باشم و با بچه‌های کوچک، وی را همراهی کردیم. ما چهار ماه در سوریه ماندیم و سپس، به ایران آمدیم که حدود ۲۳ سال طول کشید.»^۱

- در کنار امام

همسر مکرمه حضرت امام، در طول زندگی مشترک با ایشان، با درک عمیق از نقش و جایگاه زن و وظایف آن در برابر شوهر، حقیقتاً همسری شایسته و همتای امام بود. خانم فریده مصطفوی در این باره گفته است: «خانم نسبت به امام خیلی احترام قائل بودند و خیلی صبور بودند... مثلاً در آن مبارزات، ناراحتی‌ها، تبعیدها و... همیشه خانم مشوق بودند. در ایام بعد از پیروزی انقلاب اسلامی هم همین طور؛ مثلاً در ایام جنگ اظهار ضعف بکنند؛ ابداً همیشه برای اطرافیان قوت قلب بودند و نمی‌ترسیدند و این خودش در زندگی یک مرد، شرط خیلی مهمی است که خانم او از هیچ نترسد و با روی باز از تمام این [مسائل] استقبال کند.»^۲

۳. قناعت و ساده‌زیستی

از مواردی که رعایت آن در بهبود زندگی بسیار مؤثر است، رعایت اقتصاد در هزینه‌های مصرفی روزانه است. رسول اکرم صلی الله علیه و آله از ویژگی یک خانواده نمونه را چنین برمی‌شمارد:

۱. «گفت‌وگو با همسر شهید حکیم»، نشریه پرتو، ۱۳۸۳/۶/۲۵، ش ۲۴۶، به نقل از: غلامرضا گلی‌زواره، «زندگی و مبارزات آیت‌الله شهید سید محمدباقر حکیم»، پایگاه اینترنتی پژوهش، نشانی:

<http://pajuhesh.irc.ir/product/book/show/id/1543>

۲. محمدعلی جمالی‌فر، پرتوی از آفتاب، ص ۳۲.

«إِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِأَهْلِ بَيْتٍ خَيْرًا... رَزَقَهُمُ الرِّفْقَ فِي مَعِيشَتِهِمُ وَالْقَصْدَ فِي نَفَقَاتِهِمْ»^۱
 هرگاه خداوند خوبی خانواده‌ای را بخواهد،... رفق و مدارا در معیشت و صرفه‌جویی در هزینه‌ها و میانه‌روی را روزی‌شان می‌کند.»

از منظر امیر مؤمنان علیه السلام، از ویژگی‌های همسر مطلوب، قناعت آنان است.^۲
 قناعت تا آن حد مورد تأکید پیشوایان اسلام قرار دارد که امام صادق علیه السلام در تقسیم‌بندی زنان به سه گروه، از جمله بدترین آنان افرادی را معرفی می‌کند که اندک را نمی‌پذیرند و بسیار را ناچیز می‌شمرند.^۳

همسر شهید مطهری در بیان خاطرات خود از همسر علامه طباطبایی می‌گوید:
 «همسر علامه با اینکه دختری از تجار تبریز بود، بسیار زن فهیم و قانعی بود. ایشان برای من تعریف می‌کرد که ما در تبریز سالی چند من روغن حیوانی مصرف می‌کردیم. به قم که آمدیم، در منزل کوچکی ساکن شدیم که امکانات زیادی هم نداشت. حداکثر می‌توانستیم روزی پنج سیر گوشت بخریم. من دنبه‌های گوشت را جدا می‌کردم و داخل سبدی که از سقف آشپزخانه آویزان کرده بودم، می‌انداختم. هر چند روز یکبار، دنبه‌ها را آب می‌کردم و از آن به عنوان روغن استفاده می‌کردم.»^۴

نمونه دیگری از این قناعت و ساده‌زیستی را می‌توان در همسر داری همسر مکرمه آیت الله سید محمود شاهرودی جست‌وجو کرد. هنگامی که ایشان به نجف مهاجرت کردند، به تدریج پرهیزکاری و دانش بسیارشان، زبانزد همه

۱. ابوالقاسم پاینده، نهج الفصاحه، ص ۱۸۱.

۲. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۱۰۰، ص ۲۸۶.

۳. «وَأَمْرًا... نَسْتَقِلُّ الْكَثِيرَ وَلَا تَقْبَلُ الْيَسِيرَ.» (شیخ صدوق، معانی الأخبار، ص ۳۱۸)

۴. به نقل از پایگاه اینترنتی شهید مطهری، نشانی:

دانشوران نجف شد. با همه این اوصاف، فقر و تهی‌دستی، سید محمود را مصمم به بازگشت به وطن می‌کند؛ به این امید که گشایشی در زندگی‌اش پدید آید و خانواده‌اش را از رنج و تنگ‌دستی نجات دهد؛ ولی همسر فداکار سید محمود، او را از سفر به ایران باز می‌دارد و می‌گوید: «ما با نان خشک روزگار می‌گذرانیم؛ شما دانش را به خاطر بهبودی زندگی ما رها نکنید.»^۱

۴. مدیریت خانه

رهبر معظم انقلاب، در تبیین اهمیت مدیریت زن می‌فرماید: «مدیر داخل خانه، زنان هستند... خیلی کار بازحمتی است، خیلی کار ظریفی است. فقط هم ظرافت زنانه از عهده انجام این کار برمی‌آید.» و در جای دیگر فرمود: «مهم‌ترین کار زن، این است که زندگی را سر پا نگه دارد.»^۲

بانو فاطمه جابری انصاری، همسر شهید آیت‌الله مفتاح، این رسالت همسرانه را به بهترین شکل انجام داده است. او می‌گوید: «با توجه به مشغله فراوانی که ایشان داشت، نگه‌داری از بچه‌ها و رسیدگی به امور منزل بر عهده من بود و همواره سعی می‌کردم ایشان با آرامش خاطر، به مسائل اجتماعی، فعالیت‌های سیاسی و مبارزه علیه رژیم شاه پردازد. با توجه به سختی‌هایی که در طول مبارزات سیاسی پیش می‌آمد، من نه تنها مخالف فعالیت‌های ایشان نبودم، بلکه زمینه‌های لازم را برای او فراهم می‌کردم. شهید مفتاح هم در منزل از [هیچ] گونه همکاری دریغ نداشت و به تمام مسائل ریز زندگی، تربیت و تحصیل فرزندان رسیدگی کامل می‌کرد.»^۳

۱. جمعی از پژوهشگران حوزه علمیه قم، گلشن ابرار، ج ۲، ص ۷۵۰ و ۷۵۱.

۲. حاج علی اکبری، مطلع عشق، ص ۸۲.

۳. «شهید مفتاح به روایت همسر»، شاهد یاران، ش ۱۴، دی ۱۳۸۵، ص ۶۷، به نقل از: غلامرضا گلی‌زواره، «زندگی‌نامه شهید آیت‌الله دکتر محمد مفتاح، پایگاه اینترنتی پژوهش،

۵. فداکاری همسر

خانم زهرا اشراقی چنین نقل می‌کند: «دلیل علاقه بسیار حضرت امام به همسرشان، فداکاری ایشان بود. امام خمینی علیه السلام همیشه می‌گفت: «خانم، بی‌نظیر است.» همسر امام پانزده سال در آب‌وهوای گرم نجف مشکلات را تحمل کرد و همه جا همراه امام بود؛ درحالی‌که در خانواده پدری‌شان در رفاه به سر می‌برد. ایشان دختر خانم پانزده ساله‌ای بیش نبود که به خانه امام وارد شد. مثل اینکه در آن موقع قم را دوست نداشت؛ ولی هرگز این مسئله را نزد امام اظهار نکرد. امام همواره در پاسخ ما که از ایشان می‌پرسیدیم که چه کنیم شوهرانمان به ما این همه علاقه‌مند باشند، می‌فرمود: «اگر شما هم این قدر فداکاری کنید، همسرانتان تا آخر، همین قدر به شما علاقه‌مند خواهند شد.»^۱

از جمله زنانی که فداکاری را در زندگی مشترک به معنای واقعی کلمه تجلی بخشید، امّ یاسر، همسر حجت‌الاسلام شهید سید عباس موسوی (دبیر کل حزب‌الله لبنان) بود. امّ یاسر، با قناعت و ساده‌زیستی خو گرفته بود و به تدریج به جلسه‌های علمی و فکری شهیده سیده بنت الهدی صدر علاقه‌مند شد و از آنها بهره برد. او وقتی همراه همسرش به لبنان بازگشت، در شهر بعلبک، حوزه الزهراء را با یاری برخی بانوان مؤمن بنا نهاد تا به زنان آموزش‌های لازم را بدهد و آنان را برای تربیت نسلی باایمان و شجاع و فعالیت‌های تبلیغی آماده سازد.

امّ یاسر، به این تلاش بسنده نکرد و موقعی که سید عباس مسئولیت‌های گوناگونی داشت، در خط مقدم مبارزه با اشغالگران قدس قرار گرفت، هسته‌های مقاومت تشکیل داد، حزب‌الله لبنان را به وجود آورد و با این فعالیت‌ها، به یاری همسرش شتافت. تشکیل هیئت زنان در این مجموعه، رسیدگی به خانواده‌های

۱. غلام‌علی رجایی، برداشت‌هایی از سیره امام خمینی علیه السلام، ج ۱، ص ۷۴.

شهدای حزب الله و تلاش برای تربیت فرزندان شهیدان، برخی از خدمات او در این راستاست. او در این مسیر چندین بار به استقبال خطرها رفت. این بانو به گونه‌ای بود که برای رفع ناگواری‌ها و غم‌های افراد و برآوردن حاجت‌ها، فداکارانه دوشادوش شوهرش گام‌های استواری برمی‌داشت. آن دو هیچ‌گاه به رفاه شخصی فکر نکردند؛ ولی برای کمک به دیگران و اطعام کودکان خانواده‌های شهدا و مبارزان، همواره مصمم بودند و تحمل این همه مشقت، برای کسب رضای حق بود. تقدیر الهی چنان صورت گرفت که او و همسرش با هم به شهادت برسند.^۱

۱. غلامرضا گلی‌زواره، «زندگی و مبارزات شهید سید عباس موسوی (دبیرکل حزب‌الله لبنان)»،

پایگاه اینترنتی پژوهش، نشانی: <http://pajuhesh.irc.ir/product/book/show/id/1557>